

vrij vragen

Boeddha's
eigen
oratorium

Hoe klinkt de Boeddha op muziek? Dat is vrijdag voor het eerst te horen in Sneek. Componist Dirk Dekker maakte van spreuken uit de 'Dhammapada' een boeddhistisch oratorium.

Hoe kwam u op dit idee?

"Ik mocht een jaar of wat geleden mee componeren aan een stuk van een vriend en collega, die in de christelijke hoek zit en eigen teksten had bedacht. Iets van: 'de Heer komt met vrezen'. Ik werd een beetje beducht van die tekst. Dat krijg ik niet op muziek, zei ik. Kan ik niet iets met mijn eigen geloof doen? Daar had hij me mooi te pakken. 'Wat is dat dan?'"

Nou?

"Ik moest er even over nadenken, maar boeddhisme komt toch het meest in de buurt. Dat het eigenlijk geen godsdienst is, wist ik toen nog niet. Later kwam ik op het idee voor een eigen boeddhistisch muziekstuk. Verdorie, dacht ik, als iedere gek zomaar over het vrezen van de Heer kan schrijven, waarom zet ik dan ook niet iets op papier? Ik wilde het niet zelf bedenken. Ik wilde me wel gesteund weten door een leerrichting."

Wat voor tekst is de 'Dhammapada'?

"Het is een spreukenboek, een soort bijbel van het boeddhisme. Met zinnepjes als deze: 'Hoe gelukkig leven wij toch zonder vijandigheid onder degenen die hatelijk zijn? Omgeven door vijandige mensen leven wij zonder haat.' Hier klinkt de kern van het boeddhisme in door. Je ziet dat er lijden is, dat erken je ook, maar je probeert de oorzaak op te sporen, en een pad om er uit te komen."

Tegeltjeswischeden op muziek. Werkt dat wel?

"Gek genoeg wel. Nee, het is geen drama als de Mattheüs Passion, met figuren als Jezus en Pontius Pilatus. Maar in mijn oratorium wisselen ook een solo en een koor elkaar af. Het klinkt heel melodisch. Niet rustgevend. Wat ik haat is van die new age-muziek waarbij je zwijmelig op je rug moet liggen. Ik heb het deels mysterieus laten klinken, deels wat opwekkend, en haast strijdvadig."

Moet uw oratorium het boeddhisme verspreiden?

"Het gaat me om de muziek. Ik ben er natuurlijk niet op tegen als de 'Dhammapada' wordt verspreid. Maar ik ben geen boeddhistische zendeling. Wie de tekst hoort zal zeggen: Tjonge, dit snap ik niet helemaal in één keer, maar het geeft me wel te denken. Dat is genoeg."

MARIJE VAN BEEK

Speeldata en kaarten:
www.it-nije-ensemble.nl

Zeg nooit tegen kunstenaars Marjolijn van den Assem dat zij illustraties maakt bij het werk van Friedrich Nietzsche. 'Ik vreet zijn teksten op. Daarna barst ik los.'

INTERVIEW **Peter Henk Steenhuis**

Het water in om Nietzsche te begrijpen

A l meer dan 35 jaar stort beeldend kunstenaar Marjolijn van den Assem zich monomaan op het werk van de Duitse filosoof Friedrich Nietzsche. Onlangs verscheen haar vuistdikke, magistrale boek vol beelden van deze artistieke onderdompeling. Het boek heet 'De taal van de dooiwind', naar een citaat van Nietzsche uit de inleiding bij de tweede editie van 'De vrolijke wetenschap': '[...] Geschreven in de taal van de dooiwind: het bevat overmoed, rusteloosheid, tegenspraak.'

Die overmoed, rusteloosheid en tegenspraak bevat het boek van Van den Assem ook. Ze gebruikt een veelvoud aan stijlen, van minuscule tekeningen tot doeken waar de verf rechtstreeks op gesmeten lijkt; ze snijdt en knipt in tekeningen. Maar hoe verschillend ook, al dit werk bruist en barst van levensenergie.

"Het ergste wat mij kan overkomen", zegt Van den Assem gelijk aan het begin van het gesprek, "is dat men denkt dat ik Nietzsche illustreer. Ik lees zijn werk, niet als een filosoof die op de komma's en punten van elke regel let, nee: ik vreet zijn teksten op. Dan borrelen de woorden een tijdje in mij en daarna barst ik los. Nietzsche is mijn methode geworden."

Van den Assem was rond de dertig toen zij 'Ecce homo' cadeau kreeg, Nietzsche's weerga-loze zelfportret dat hij in 1888, vlak voor zijn geestelijke instorting schreef. Een ronkend boek, vol hoogmoedige passages, vol zelfspot, dreigend van toon en profetisch tegelijkertijd.

"Het is", zegt Van den Assem, "geschreven op de rand van de gekte. Ik voelde me zo aangesproken door dit boek. Als je altijd in je eentje in je atelier zit, als al het werk uit je tenen moet komen, balanceer je voortdurend op de rand van gekte. Na dat boek was ik niet meer te houden, ik ben alles van Nietzsche gaan lezen, dwars door elkaar heen, vaak snapte ik er geen bal van. 'Gewoon doorlezen', zei een vriend, 'bij tweede lezing begrijp je meer.'"

Zeven jaar geleden stuitte Van den Assem op

'Hoe is het mogelijk dat de echte filosofen mij, als mevrouw beeldend kunstenaar, serieus nemen?'

die ene zin over dooiwind. "In een poging te doorgronden wat die zin zou kunnen betekenen, ben ik nagegaan welke reis Nietzsche had gemaakt voordat hij deze tekst schreef. Het was een reis van Genua, waar zijn winterverblijf was, naar het Zwitserse Sils-Maria, waar hij in de zomer verbleef. Ik ben begonnen in Genua, waar de tekst over de dooiwind is geschreven. Ik vond een prachtige brief, waarin Nietzsche uitweidde over een parkje. Tussen eeuwenoude bomen, luisterend naar vogels, kon hij naar de horizon kijken, waar hij de zee zag. Dat parkje bestaat vast niet meer, dacht ik, maar ik ben toch gaan kijken of ik iets kon vinden. Wat bleek? Het bestaat nog steeds, het is eigenlijk nog hetzelfde als in die brief."

Dan maak je foto's, die je thuis in je atelier uitwerkt en naast citaten van zijn werk legt?

"Nee, dan zou je gaan illustreren. En dat doe ik juist niet. Ik neem de citaten wel mee op reis. Maar ik kijk niet als filosoof, ik kijk naar de kleuren van de lucht, de stemming in de natuur. Die ervaring neem ik mee naar huis."

"Terug in mijn atelier ben ik met al die opgedane indrukken op de grond gaan zitten – ik werk altijd op de grond, op handen en voeten. Er kwam van alles boven drijven, waarvan ik me toen, tijdens de reis, nauwelijks bewust ben geweest. Er was een vreselijk kitscherige waterval, een cascade met rondgepompt water."

Waarschijnlijk was die er in Nietzsche's tijd ook al: hij is rond die tijd aangelegd.

Met een Japanse kwast werk ik razendsnel. Intuïtief beslis ik: wil ik dit bewaren? Mijn indrukken verwerkend kwam ik ook bij die waterval. Sla ik over, dacht ik, wat een kitsch.

"Maar technisch is het interessant om met inkt water naar beneden te laten vallen. Een paar keer geprobeerd. Nee, ik moet terug, nog één keer die waterval. Toen was ik verloren. Het jaar daarop ben ik alleen maar met die waterval bezig geweest."

Wat zocht je in die waterval?

"Dat vroeg ik me ook telkens af. Nietzsche zegt ergens: wij denken dat een waterval een toonbeeld van vrijheid is. Je komt als water aangekabbeld en plotsklaps raas je naar beneden, in vrije val. Maar je kunt met wiskundige zekerheid berekenen waar iedere druppel terecht komt. Niets vrijheid. En in de Engelse versie van 'Aldus sprak Zarathoestra' schreef Nietzsche: 'to linger like the waterfall, which lingers even while it plunges...' – en dan dondert dat water naar beneden."

'Aarzeland gelijk de waterval, die nog in zijn val aarzelt', zo vertaalde de dichter Marsman deze passage ooit. Waarom citeer je nu in het Engels?

"Ik las Nietzsche in alle talen. En deze zin vind ik in het Engels het mooist. 'Even while it plunges...'"

Niet zo heel hard toch, daar in Genua?

"Nee. Om de waterval nog meer te doorgronden en zelf mee te maken, ben ik naar het Zwitserse Sils-Maria afgereisd, waar een natuurlijke waterval is van smeltend ijs, die een belangrijke rol speelt in Nietzsche's oeuvre."

"Weer in mijn atelier heb ik de ervaring van die natuurlijke waterval ruimtelijk gemaakt. Ik heb bladen over elkaar heen, en voor en achter elkaar gehangen, op papier dat een beetje gaat krullen door de vochtigheid van de ruimte. Ik heb ook werken doorsneden, waardoor

'Jenseits des Nordens (Part 2)', van Marjolijn van den Assem.

je in de waterval kunt staan.

"Terwijl ik rondliep in Sils-Maria ontving ik een uitnodiging om een tentoonstelling te maken in het Nietzsche Dokumentationszentrum in Naumburg (Saale), waar Nietzsche opgroeide. Dat was een bijzonder moment: hoe is het mogelijk dat de echte filosofen mij, als mevrouw beeldend kunstenaar, serieus nemen?"

"Voor die tentoonstelling heb ik weken kunnen werken in Naumburg, dat in het vroegere Oost-Duitsland ligt, vlak onder Leipzig. Elke dag, op weg naar mijn werk, naar een soort bunker met documenten, liep ik langs de Saale. Die rivier heeft een heel interessante identiteit, het water stroomt snel, maar er zijn ook allerlei kolkten.

"Der Nebel und ich ruhen auf dem Wasser" schrijft Nietzsche over dit water – er is toch geen mooiere tekst te vinden over de identiteit van water dan dat zinnetje?"

'Ruhe' – is dat mogelijk in dat water?

"Nee, helemaal niet, je zit in een kolk. Er zijn prachtige brieven van Nietzsche, uit de tijd dat hij daar in de buurt op kostschool zat. Als je je zwemdiploma wilde halen, moest je in de Saale springen, met een rode badmuts op. Lukte het je een stukje stroomopwaarts aan de overkant weer aan wal te komen, dan was je geslaagd. Ik dacht: ik wil er ook in. Me door de stroom van dit water laten leiden. Dat viel niet mee, het was gevaarlijk. Ik ben gered door iemand

die riep: Daar is een steen, die biedt houvast! Hij heeft me geholpen eruit te komen."

Dat is het je onderdompelen in de materie?

"Ja. Ik ben afgedreven om de identiteit van het water te ervaren. Een beetje gek is het wel."

Toen had je het water vormgegeven?

"Nee. De brede kwast bood me toch nog te veel weerstand. Ik wilde rechtstreeks met mijn handen werken. Ik zat op de grond, kneep met mijn linkerhand een tube olieverf uit, ving dat op met mijn rechterhand, en duwde met de zijkant van mijn hand in razende vaart de olieverf naar beneden: zo deed ik in wezen precies wat water doet als het naar beneden valt. Aan de onderkant heb ik het woelende water zwart gemaakt – daar moet het weer gaan stromen, een rivier vormen.

"Zo werk ik. Ik moet water worden om het te kunnen verbeelden."

'De taal van de dooiwind' van Marjolijn van den Assem wordt op 13 maart in het Nietzsche Dokumentationszentrum Naumburg (Saale) gepresenteerd bij een tentoonstelling. Het is voor € 37,50 te bestellen bij de uitgever: www.timmerartbooks.nl en via www.marjolijnvandenasse.nl. Dit najaar is er in Museum Gouda een grote tentoonstelling van werk Van den Assem uit de eigen collectie van het museum, aangevuld met bruiklenen.

Op weg naar het bestaan van God

Jean Jacques Suurmond

Bestaat God? Bestaat Jezus? Veel mensen antwoorden alsof het om een meerkeuzetoets gaat: ja/nee/geen mening. Maar zo werkt het niet. Om te ontdekken dat Amerika bestaat, moest Columbus bijna veertig dagen over de oceaan zeilen en zichzelf veel ontzeggen.

Zoiets geldt ook voor het bestaan van God. Daaraan gaat een reis, een voorbereiding vooraf waarin we loskomen van onszelf, vooral van onze behoefte aan zekerheid en een antwoord op dringende vragen. Hoezeer die het zicht kunnen vertroebelen, blijkt uit een berucht interview met de Britse atheïst en komiek Stephen Fry: 'Waarom zou ik een grillige, gemene, stomme god respecteren? Die een wereld creëert vol onrechtvaardigheid en lijden?' God voldoet niet aan zijn verlangen naar een wereld zonder pijn en kan daarom niet bestaan. Dat is hetzelfde als beweren dat iemand niet bestaat omdat die geen pleister op jouw wond wil plakken.

We kunnen pas ontdekken dat God bestaat als we vrijer worden van onze wensen en verlangens. Dan worden ze op een heel andere en royelere manier vervuld dan we voor mogelijk hielden. Columbus bad tot God dat hij de weg naar Indië zou vinden, maar kwam terecht in Amerika. Een compleet 'nieuwe wereld'.

Binnenkort eet ik geen chocola meer. Waarom? Omdat de Veertigdagentijd begint. Ik stop met mijn kleine verslaving om vrij te worden van de tirannie van mijn behoeften die het zicht op God belemmeren. De Franse filosoof Simone Weil schreef: 'Wij moeten op alle mogelijke manieren in de ware God geloven, behalve dat hij niet bestaat omdat we nog niet het punt hebben bereikt waarop hij zou kunnen bestaan.'

We kunnen niet om onszelf heen. We dienen te veranderen om het punt te bereiken waarop God kan bestaan. Geloof komt voort uit de oefening van aandacht en gebed, zoals in een kerkdienst. Ja, met aandacht leven is al gebed, zegt Simone Weil. Aandacht verlegt onze blik namelijk naar iets of iemand buiten onszelf, waardoor we open worden voor het bestaan van God. Wie zonder gebed iets beweert over God, is als een Columbus die nooit vertrokken is en in zijn luie stoel blijft discussiëren of Amerika bestaat of niet.

De Veertigdagentijd, die morgen begint, is een reis. Het proces waarin ik loskom van mijn obsessie met chocola en God 'zoeter dan honing' wordt, heet van oudsher de spirituele weg of de weg van heiliging. Die brengt ons dichterbij het bestaan van God. 'Christus zelf kwam en nam bezit van mij', ontdekte Simone Weil verrast.

'Hoe kan God bestaan als er zoveel ziekte en kwaad is?' vraagt Stephen Fry. Voor het antwoord put Weil, eens zelf een ongelovige en erg begaan met mensen die lijden, uit haar Joodse traditie. Om de wereld te scheppen, zegt ze, moest God zichzelf deels terugtrekken om ruimte te maken voor de aarde, de mensen en dieren. Alles wat geschapen is, is daarom per definitie niet God, niet heilig en volmaakt. Vandaar dat er in de wereld ziekte, honger en strijd kunnen zijn.

Ons vasten is een echo van Gods vasten. In zijn zelfbeperking ziet hij immers af van zijn almacht om ruimte te maken voor ons. Zo heeft God het punt bereikt waarop wij kunnen bestaan. Nu wij nog, naar hem toe. En naar elkaar, zodat mensen ook van ons ruimte krijgen om te bestaan en het eindelijk vrede wordt.

De zelfbeperking van de Veertigdagentijd is niets minder dan een reis naar een werkelijk 'nieuwe wereld'.

Iemand een stukje chocola?

'Als je altijd in je eentje in je atelier zit, balanceer je voortdurend op de rand van gekte'